

מצבה

דוד שחר

בשהייתה לאה הימלן עוסקת בכתיבת המסה על ברונהילדה, היה ורטהיימר טרוד בהקמת המצבה על קברה, וכשהיתה היא משוטטת בַּשְּׂדוֹת לאסוף את ניצנוצי רוחה, היה הוא מתרוצץ ברחובות להשיג את הפספ הדרוש לכך שלא הגיע לידיו עד שלא פגש, במקרה, את בולוס אפנדי שניאות לקנות ממנו את כינורה של ברונהילדה כפי שכבר סיפרתי בפרק "יום הרוזנת". וכדי להשלים את "הקואינסידןץ המשמעותי" כפי שכינתה זאת לאה הימלן, הושלמה הקמת המצבה ביום בו השלימה היא את כתיבתה, וכך נפגשו שתי הבחינות, הרוחנית והגשמית, של "זכרון ברונהילדה" – זכרון נפשה ורוחה הצרור במסה שנכתבה בידי חברתה, וזכרון גופה הצרור במצבה על קברה שהוקמה על-ידי בעלה. בגילוי-הלב המפורסם שלה, לא הסתירה לאה הימלן מפרופיסור ורטהיימר את האמת הפרורה לה שהדברים שכתבה היא חשובים הרבה יותר מגושהאבן הסתמי שאינו אומר, למעשה, ולא כלום למי שלא היה קרוב לה בחייה, ושהם הם שישקמו לדורות הבאים את תמונת נשמתה ורוחה של "ברונהילדה היקרה שלנו". "כן, כן" – פלט הפרופיסור העצוב מתוך פיזור-הדעת, "חבל שלא היו לנו אמצעים להקליט את הנגינה שלה. אילו הקלטנו היינו יכולים להמשיך ולשמוע אותה, כמו שאנחנו שומעים, למשל, את יְשָׁה חַפֵּץ. אבל הסונטה שכתבה תישאר. עוד ינגנו אותה".

"אל תדבר שטויות" קטמה אותו בקוצר-רוח, "אין שום ערך לסונטה שלה. אין בה שום דבר חדש, מודרני, מקורי. הדברים עלולים, אולי, להכאיב, אבל אתה יודע, יקירי, שאני אינני אוהבת לְמַרוֹחַ. אינני היפוקריטית. אני גלויית-לב ואומרת את האמת. זאת היא סונטה שבאה לעולם באיחור של מאה שנים, לפחות, וכבר הוכחתי זאת בדיוק במאמר שלי. מה שנכון הוא שהיא הייתה אשה צנועה, חביבה ופשוטה בלי שום קִטְטוּיּוֹת, והייתה גם פְּנִיָּת טובה. מבצעת טובה מאוד, והצטיינה ביחוד בנגינת הקונצרטים לכינור של מוצארט. במונוגרפיה שלי ציירתי תמונה מצויינת, מדוייקת, של האישיות שלה על כל מעלותיה וחסרונותיה, יחד עם ניתוח עמוק של הסונטה שלה שמוכיח עד כמה שכל אלה הנפשות היקרות, עם כל הרצון הטוב שבעולם, ומתוך תמימות גמורה, משרתות, בניגוד לאינטרסים שלהן, ושלא מדעת, את הריאקציה, את כל הריקבון של עולם האתמול. הסונטה אשר היא, לכשעצמה, חסרת-ערך, נבחנת תחת המיקרוסקופ רבי-העוצמה של המונוגרפיה כסימפּטוֹם לתופעה הכללית הזאת שחוזרת על עצמה, לצערנו, לא רק באמנות, אלא, ובעיקר, בחיי הכלכלה והחברה והפוליטיקה. זאת תופעת הפרולטריון חסרה-הכרה המעמדית..."

"את יודעת" – הפסיק הפרופיסור הזקן את שטף דבריה אשר אליו חדל להקשיב זה מקבר כאשר הקיר יודע בעל-פה את השקפת-עולמה, גם היה עיף ומדוכדך

בְּלֵאֵרֵהֶבִי, "עניין המצבה... מה שאמרה לי ברונהילדה לפני מותה... כל זה הפתיע אותי עוד יותר מאשר אותך. אני שחייתי אֶתָּה פְּלִיפֶּךְ הרבה שנים ונדמה היה לי שאני מְפִיר אותה..." היה יותר מנסה לברר את הדברים בינו לבינו מאשר לספר לה איך ביקשה ברונהילדה לפני מותה שִׁקְפִיד על כך שעל מצבתה ייִחַרַת שמה כפי שניתן לה עם הולדתה וכפי שזכרתה מימי ילדותה, לאמור: בריינדל הדסה, ושהכתובת כולה תנוסח בדרך היהודית המסורתית.

היא מתה ממחלת הגידול הממאיר שהחל בְּשָׂד השמאלי וממנו פשה עד לְפָד. היו לה כאבים נוראים. כשתכפו יסוריה, חזרה על בקשתה, וכדי שלא יהיה כל ספק, התאמצה וכתבה במו ידיה את הכתובת כולה: פ"ג בריינדל הדסה בת ר' חיים נתן, וכולי, באותיות עבריות. ומאחר שהוא עצמו אינו קורא עברית כלל, ומבין בה אך מעט מאוד, כתבה למענו את הדברים כולם בתעתיק גוטי, כשאחזוה חבלי-הגסיסה, ממש לפני שיצאה נשמתה, הוסיפה וביקשה ממנו לשכור מישהו שיאמר קדיש אחריה.

גם אילולי ביקשה היה מקים לה מצבה, אך בקשתה הִבְהוּלָה – כשהעתירה עליו היה פחד נשקל מעיניה: לא פחד המוות, אלא הפחד שהוא אינו מבין את בקשתה, או שאינו עתיד למלא אותה מְבִיוֹן שאינו מייחס לה כל חשיבות – מילאה אותו תמיהה גדולה על הגילויים המשונים הללו בנפש האחת והיחידה האהובה עליו והקרובה לו. אלוהים אדירים! מה זה קרה פה? הרי פל הימים הייתה מזלזלת בדת היהודית ובכל השאר הרבה יותר ממנו עצמו. וכשעלתה על הפרק שאלת החתונה והרבנים סירבו להשיא אותה לו מפני שאיננו יהודי כהלכה, מפני שְׂאָמוּ לא התגיירה והוא לא נימול, מה היה הרעיון הראשון שצץ במוחה? – לרוץ מייד אל הכנסייה הראשונה שתזדמן להם בדרכם ולקפוץ ישר מִסְקָרְמֶנט הטבילה לְסְקָרְמֶנט הנישואים, וכשהטעים הוא לה שהדת הנוצרית שנואה עליו עוד יותר מן הדת היהודית מן הטעם הפשוט שקיבל חינוך נוצרי, ומְפִיר הוא אותה הרבה יותר טוב על כל החלאה המסריחה בה לפניי ולפנים, הציעה לו ברונהילדה בכל הרצינות ששניהם ביחד יתאסלמו, ובו במקום החלה מתלהבת מן הָאָוֶנטוּרוֹת הגדולות והנפלאות שתיקרנה להם בדרכם, כשיעלו לרגל לעיר הקדושה מְכָה, מְבִלִי להיעצר לרגע ולהרהר בטיבה של דת זו, ואולי לא תתיר כלל לאשה לקחת חלק באותן אָוֶנטוּרוֹת נפלאות המזומנות לבעלה שהחליט להתעלות למעלת חאג'. וכשניסה הוא לפתח לפניו את עמדתו הפרינציפיונית, התפלאה עליו שמייחס הוא חשיבות כל-כך לעניין שאיננו אלא, כפי שאמרה, צרמוניה נכובה, ריטואל ריק מתוכן, פורמליזם חסר כל ערך. אילולי ראה זאת במרעיניו ושמע זאת במר-אוזניו, לא היה מאמין שברונהילדה זאת, שמקנטרת אותו תמיד על הרצינות הפטיתית שבה הוא מתייחס אל השטויות הדתיות, לא תבקש לפני מותה אלא את השטויות הדתיות הללו עצמן. הוא עצמו, שדיעותיו הן פרי חשיבה הגיונית ולפי כך אינן משתנות כפי שהיו דיעותיה של ברונהילדה משתנות עם חילופי מצב-הרוח שלה, מְנִי וְגָמוֹר עמו להיות אֶגְנוֹסְטִי במותו כפי שהיה אֶגְנוֹסְטִי בחייו. אילו כתב צוואה, היה מעלה בה דרישה אחת ויחידה: שיקברוהו בלי גינונים של טקס דתי כלשהו, ושעל מצבתו לא ייכתב דבר פרט לשמו ולתאריכי לידתו ומותו. אבל צוואה אין בדעתו לכתוב מפני כמה וכמה סיבות, והעיקרית שבהן היא זו שלמעשה אין לו למי להשאיר צוואה. כל יקיריו, כגון אביו ואמו וברונהילדה, כבר הקדימו אותו בדרכם אלי קבר, ובעולם הזה

אין לו שום שייכות, לא לעם הגרמני ולא לעם היהודי ולא לשום אומה או קבוצת אנשים אחרת כלשהי. משאלתו האחת והיחידה עתידה להתקיים בלא-הכי, גם בלי צוואה, מכיוון שאין הוא מוריש אחריו לעולם-הזה נכסים כלשהם, ואפילו לא כינור עתיק, ובלי כסף לא יטרח איש להקים לו מציבה. מאחר שלא תימצא מציבה, לא יהיה ממילא על מה לכתוב כל מיני נוסחאות דתיות מעין אילו שעתידות להיחרת על קברה של ברונהילדה.

"הלא זה הוא בדיוק מה שכתבתי במונוגרפיה שלי!" קראה לאה הימלזך מתוך התרעשות הנפש, "מבלי לשבת על ידה ולשמוע איך המילים יוצאות מפיה, ידעתי שהיא תדרוש נוסחאות דתיות על המצבה, שהיא תחזור אל כל הריקבון של עולם האתמול! בשבילך זאת הייתה הפתעה, אבל לא בשבילי! תוצאות האנליזה הסוציולוגית שאני עשיתי הראו לי בדיוק מה שאתה לא הצלחת לראות למרות כל השנים שחיית אתה! אילו קראת את מה שכתבתי, לא היית מתפלא!" אמנם לא הייתה לו, לפרופיסור המדוכוך והעייף, כל אפשרות לקרוא לפני מותה של אשתו (שמבחינה חוקית לא הייתה אלא "הידועה בציבור" שלו) — את מה שעתיד היה להקתב רק אחרי מותה, ומה שלמעשה עדיין לא הותקן לא לדפוס ולא לקריאה לפני חוג של חברים, אבל שיבוש טכני קטן זה במימד הזמן לא גירע כלל מן העובדה כשהיא לעצמה שהנה כבר נמצאה לה, ללא הימלזך, ההוכחה החותכת לכך שהיא צודקת לכל אורך הקו. "בוא אלינו במוצאי-שבת" הזמינה אותו בעליצות מופלגת, "ואני אראה לך כמה קטעים ממה שכתבתי. לא, אל תחשוש — לא יהיו הרבה אנשים. חוץ ממך אזמין רק את גבריאל לוריא, ואתם הרי מסתדרים ביניכם די טוב. הוא הבטיח לי למסור את המונוגרפיה שלי לעורך של השנתון."

גם ורטהיימר וגם גבריאל לוריא ייווכחו לדעת עד כמה שצדקה אחרי שישמעו את מה שכתבה, וכל היתר — אחרי שזו תופיע בדפוס!

היא ידעה, כמוכן, שהיא צודקת, גם לא הזדקקה לראיות נוספות על מה שהיה לה ברור בלא-הכי מתוצאות "האנליזה הפסיכוסוציאלית" שעשתה בעיון נמרץ ובדקויות כה רבה, אך ככל בעלי התגליות הגדולות, ובכל תחום שהוא, סבלה מהתעלמות העולם מן התגליות שלה, וכנגד זה לא היה בעולם משהו שישוּב את ליבה ויבוא כשמן בעצמותיה וירנין את בני-מעיה יותר מן ההודאה "אֵת צְדָקָתְךָ! עכשיו נוכחתי לדעת שהצדק היה אתך לכל אורך הקו" שבאה מפיהם של כל אלה שהתנגדו לה, שלחמו בה, שהתעלמו מן האמת, שפנו עורף לצדק. גושי-איתן זה של צדק היה, כפי הנראה, היסוד המוסר למרץ החינוכי שלה שלא ידע שובעה.